

може бути в просторово–часовому вимірі від зниження ефективності інститутів політичної системи, до сецесії, у разі співпадіння сегментарних меж з територіальними. Символічні та історико–культурні аспекти, у сфері політичного можуть відігравати важливу роль, у процесі конструювання надсегментарної ідентичності, здатної консолідувати громадян держави в межах єдиного національного проекту.

Таким чином, подальші наукові розвідки з дослідження чинників політичної стабільності / нестабільності варто зосередити на консолідуючих символічних та історико–культурних аспектах.

Список використаних джерел

1. Баштанник О. В. Можливості і загрози організації політичного порядку в інституційному вимірі функціонування політичної системи / О. В. Баштанник // Грані. – 2016. – №4. – С.136–142. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_4_24
2. Алмонд Г., Пауэлл Дж. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 537 с.
3. Іщенко І. В. Політичні інститути в нестабільному середовищі: функціональні особливості [Текст]: монографія / І. В. Іщенко. – Дніпропетровськ: Інновація, 2015. – 306 с.
4. Ідентичності та політичні інститути: виклики для України. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції / За заг. ред. В. М. Циби. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 81 с.
5. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование [Текст] / А. Лейпхарт; пер с англ. Б. И. Макаренко. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 286 с.
6. Стойко О. М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. – Київ: Ін–т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; «Логос», 2016. – 416 с.

References

1. Bashtannyk O. V. Mozhlyvosti i zagrozy organizacii politychnogo porjadku v instyucijnomu vymiri funkcionuvannja politychnoi systemy / O. V. Bashtannyk // Grani. – 2016. – №4. – S.136–142. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_4_24
2. Almond G., Paujell Dzh. Sravnitel'naja politologija segodnja: Mirovoj obzor. – M.: Aspekt Press, 2002. – 537 s.
3. Ishchenko I. V. Politychni instytuty v nestabil'nomu seredovyshhi: funkcional'ni osoblyvosti [Tekst]: monografija / I. V. Ishchenko. – Dnipropetrovs'k: Innovacija, 2015. – 306 s.
4. Identychnosti ta politychni instytuty: vyklyky dlja Ukrai'ny. Materialy vseukrai'ns'koi naukovoї konferencii / Za zag. red. V. M. Cyby. – Nizhyn: NDU im. M. Gogolja, 2015. – 81 s.
5. Lejphart A. Demokratija v mnogostovnyh obshhestvah: sravnitel'noe issledovanie [Tekst] / A. Lejphart; per s angl. B. I. Makarenko. – M.: Aspekt Press, 1997. – 286 s.
6. Stojko O. M. Transformacija politychnykh instytutiv u suchasnyh perehidnyh suspilstvah: monografija. – Kyi'v: In–t derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo NAN Ukrai'ny; «Logos», 2016. – 416 s.

Ishchenko I. V., Doctor of Political Sciences, assistant professor, Chief of the Department of International Relations of Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine, Dnipro), iv.ishchenko@gmail.com

Dyachenko D. V., student of Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine, Dnipro), dandutch18@gmail.com

Axiological factors of political instability in the context of transformation processes

The goal of the article is to study the influence of mental and axiological factors, informal norms and rules of a social system on stability / instability of the institutions of the political system. The important method of the present study is the analysis, which is used to clarify of the mutual influence of the above categories, in the context of transformation processes. The definition of mental, in particular axiological factors of the political sphere provides an opportunity to understand the nature of the interdependence of formal and informal factors in the context of optimal functioning of a political system; to examine the relations between political subcultures and political stability / instability; to determine the socially integrative or destabilizing potential of symbolic factors. The study of the above-mentioned

factors and political categories is particularly topical in the process of examination of transformation processes and transient societies, to which Ukraine belongs.

The conclusion is confirmed the importance of taking into account the complex of these factors and political phenomena and further research should be conducted for the purpose definition of consolidating symbolic and historical and cultural factors, which are especially important for Ukraine as a transit democracy.

Keywords: *political institutions, political system, mental construct, multi–component societies, value factors, formal and informal norms and procedures, social system.*

* * *

УДК 303.01

Козьма В. В.,
кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри політичних наук, Національний
педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), Kozma_v@meta.ua

ОСОБИСТІТЬ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Метою статті є викладення та аналіз основних підходів до розуміння особистості в філософії, соціології, психології та політології. Зазначено, що об'єктивне вивчення особистості може бути продуктивним лише в процесі наукової міждисциплінарної дискусії. Такий підхід актуалізує проблему формування теоретико–методологічної бази для детального вивчення феномену «особистість» у політичній науці. На думку автора, проблематика особистісного виміру української політики надто мало досліджена вітчизняною наукою.

Ключові слова: *особистість, наукова категорія, роль особистості, суспільство, об'єкт, суб'єкт, методологія.*

Проблематика «особистості» є об'єктом вивчення багатьох наук, кожна з яких досліджує лише ті сторони особистості, які складають зміст її предмета. Протягом багатьох століть поняття «особистість» трактувалося та розумілося по–різному. Втім, до теперішнього часу, жодній з наук не вдалося сформулювати аксіоми особистості або принаймні виробити правила пошуку таких аксіом. Тому кожна наука яка вивчає особистість дає своє визначення цього поняття. До цього можна лише додати, що починаючи з відомих нам першоджерел, в яких особистість фігурує як логічно виділене поняття, і до сучасних наукових публікацій особистість завжди перебуває в так званому «міждисциплінарному полі» дослідження. Спочатку між теологією і філософією, згодом між філософією та психологією, сьогодні між психологією, соціологією та політичною філософією тощо. Міждисциплінарний ступінь проблеми особистості в суспільствознавстві, об'єктивне зростання залежності долі історичного процесу від рішень прийнятих окремою особистістю призводять до думки про необхідність її вивчення в системі координат, що задаються різними рівнями методології науки. Водночас у розкритті поняття «особистість» існують свої об'єктивні та суб'єктивні труднощі. До об'єктивних можна віднести обставини пов'язані з соціально історичними умовами, що безпосередньо впливають на наукову думку, до суб'єктивних – зміни у свідомості кожного окремого індивіда, його здатність критично сприймати та аналізувати різні думки та погляди, крім того існують певні внутрішні сили закладені в людській природі які мають неабиякий вплив на розвиток та становленням особистості тощо. Таким чином, категорія «особистість» обов'язково повинна розглядатися в еволюційному плані, тобто в системі змін наукових думок та поглядів.

Феномен «особистості» був і залишається предметом досліджень для багатьох науковців. У свій час проблеми особистості присвятили свої роботи такі відомі вчені як І. Гердер, Т. Карлейль, А. Шопенгауер, К. Маркс, Г. Спенсер, З. Фрейд, Г. Плеханов, К. Юнг, Л. Карсавін, О. Лосев, А. Маслоу, К. Роджерс, Ж. П. Сартр, Ю. Хабермас. Список відомих мислителів та вчених, що вивчали зазначений феномен можна поповнити іншими достойними іменами. Серед українських вчених слід відзначити роботи М. Поповича, В. Андрущенко, В. Горбатенка, С. Крилової, Н. Хамітова та ін. Втім, незважаючи на різноманіття теорій особистості, звертає на себе увагу той факт, що серед вітчизняних робіт з проблематики особистості і зокрема особистісного виміру політики недостатньо власне політологічних досліджень. Це спонукало автора до написання цієї публікації в межах якої пропонується методологічний підхід у дослідженні особистості в політиці.

Перші спроби осмислення природи особистості, її внутрішньої сутності зустрічаємо в працях античних мислителів. У більшості європейських мов етимологія слова «особистість» походить від латинського слова «персона» (persona – маска). Античний зміст цього слова досить обмежений і в ті далекі часи воно відносилось не до онтологічного, а до описового плану й означало маску актора або вказувало на юридичну роль. Поняття «особистість» (здатність бути суб'єктом права) тісно пов'язане з теорією римського права, в якому воно використовувалося для означення безпосереднього предмета правових угод.

Історично поняття «особистість» тісно пов'язане з виникненням християнської релігії та становленням її догматів. Дискусії та суперечки, що виникли на перших Вселенських Соборах навколо питань про природу Бога, Святої Трійці, ідеї єдиного бога та конкретності всього сущого потребували вироблення особливого поняттєвого апарату, адже для розрізнення «кожного в єдності» в античному лексиконі не було відповідного філософського терміна. Існуюче в той час поняття «персона» використовувалося переважно для позначення модусу, функцій природи, а не самостійного буття і не було достатнім для обґрунтування реальних відмінностей Божественних Осіб. Таким чином, по-новому переосмисливши поняття «персона» (πρόσωπον, persona), «батьки» Вселенських Соборів створюють нове поняття, якого ще не знав античний світ – поняття «особистість».

В науковій літературі переважно зустрічаємо такі підходи до розуміння особистості: релігійно-міфологічний, філософсько-науковий і практико-педагогічний. Основою релігійно-міфологічного підходу є процес формування віри в надприродну силу міфічної чи реальної особистості. Філософсько-науковий підхід орієнтований на вивчення людини як продукту соціально-історичного розвитку. У ньому можна виділити два рівні: загальноісторичний (соціально-філософський) і конкретно-науковий. У свою чергу загальноісторичний рівень зорієнтований на аналіз реальної особистості й формування в суспільстві образу особистості за допомогою різних ідеологій.

Натомість конкретно-науковий рівень дослідження особистості містить у собі соціально методологічний і соціально-культурний аспекти. У соціально-методо-

логічному аспекті можна виділити абстрактно-історичні концепції (історія – це «біографія великих людей» (за Карлейлем)); соціально історичні концепції (історія це поєднання діяльності народних мас і особистостей); соціально-рольові концепції (місце людини в страті, її мобільність в соціальних структурах); соціально-психологічні концепції (психологічний, педагогічний, медичний аналіз становлення особистості тощо). Нарешті, практико-педагогічний підхід у розумінні особистості, зорієнтований на системне використання даних всіх наук про людину і розглядає особистість головню як суб'єкт та предмет виховання під час здійсненні педагогічного процесу.

Маємо зважати на те, що об'єктивне вивчення особистості може бути продуктивним лише в процесі наукової міждисциплінарної дискусії. Для цього варто ознайомитись з підходами до розуміння особистості в кожній конкретній науці. Зауважимо, що в межах статті не можливо детально вивчити всі існуючі підходи тому ми зосередили увагу лише на основних аспектах. Для зручності сприйняття кожна наука¹, яка досліджує феномен «особистість» розглядається нами окремо.

Філософія.

Цілісний підхід у вивченні особистості реалізується в межах філософської науки, одним із завдань якої є вироблення методологічних підходів та створення категорійно-понятійного апарату. Підхід до проблеми особистості з позицій філософського знання акцентує увагу на тому, що в ході історичного розвитку змінюються соціальні типи особистості, ціннісні орієнтації, взаємини між особистостями й т.п. Тут варто пам'ятати, що автори та прихильники різних філософських позицій мали різний життєвий досвід, жили в різних історичних умовах, тому цілком природно що їх погляди на проблему особистості змінювались під впливом часу, цінностей, традицій, культури тощо.

Як зазначалося вище, «особистість» поняття історичне. Вважається, що широкого розповсюдження це поняття набуло в працях відомого філософа та богослова Аврелія Августина (354–430). Розуміння особистості Августином, перш за все, ґрунтується на текстах Біблії. Людина – творіння Бога, що має різні рівні духовного формування. Особистість, яка має високий рівень духовного розвитку, визначається автором як духовна. Така особистість має систему духовних цінностей, вираженої у філософа формулою, взятої з Нового Завіту: віра, надія, любов [1].

У філософії Нового часу, починаючи з Рене Декарта (1596–1650), на перший план висувається проблема самосвідомості, ставлення людини до самої себе, при цьому поняття «особистість» зливається з поняттям «Я». Так, трохи згодом, німецький філософ І. Кант (1724–1804) напише: «особистістю людина стає завдяки самосвідомості, адже лише самосвідомість направляє людину і дозволяє підпорядковувати своє «Я» моральному закону». У Канта особистість – це піднесення над своєю біологічною природою у сферу свободи (автономії). Автономія – це здатність узгоджувати свої вчинки відповідно до закону, який людина встановлює сама

¹ Об'єм статті не дозволяє розглянути всі без виключення науки тому ми обмежили поле дослідження філософією, соціологією, психологією та політологією.

для себе і який має бути аналогічним тим законам, що існують в природі. Якщо законам фізичної причинності людина підпорядковується тому що вона біологічна істота, то підпорядкування людини моральному закону лежить в площині її розумової діяльності. За Кантом, це «внутрішнє законодавство» розуму становить основну властивість людської особистості [2]. На цю ідею спирається більшість сучасних етичних вчень, а також морально-правова концепція особистості, яка розвивалася в німецькій класичній філософії (Фіхте, Гегель) і відіграє визначальну роль в сучасних філософсько-правових дискурсах.

У XVIII столітті в якості альтернативи попереднім моделям була сформована концепція монадології (монада з давньогрецької *μονάς* – *одиниця*, *проста сутність*) Г. Лейбніца (1646–1716), яка визначає особистість як індивідуальність. Якщо подивитися етимологію слова «індивід» (лат. *Individuum* – те, що є неподільним). Це певна монада, яка включає в себе максимум можливих відмінностей. Але при цьому кожна монада відрізняється від всіх інших монад, від інших духовних і матеріальних субстанцій, тим самим несе в собі неповторну конфігурацію цих відмінностей. Саме це уявлення про індивідуальні відмінності, тепер уже стосовно кожної окремої людини, досягає розквіту в філософії німецького романтизму. Зокрема, у Фрідріха Шлегеля (1772–1829) та Фрідріха Шлейєрмахера (1768–1834) ця індивідуальність визначається як вища мета людського розвитку. Відмінність від інших становить основну характеристику людської особистості, оскільки «несхожість» стосується не тільки зовнішнього вигляду або фізичних властивостей, але і духовних якостей. Неповторність визнається вищою характерною ознакою особистості.

В процесі розвитку філософського знання проблеми особистості уточнювалися і диференціювалися. З часом головним питанням обговорення стало питання про ступінь свободи особистості у відношенні до природи, суспільства, самої себе. Вибір особистісного шляху розвитку і поле діяльності – результат вільного волевиявлення людини. Тому особистість немислима поза феноменом волі. Так, на думку Г. В. Ф. Гегеля (1770–1831), справжня природа людини є «свобода, вільна духовність» [3].

Отже, основна увага філософського розуміння особистості зосереджена навколо питань про сутність людини, її місце та роль у світі тощо. Особистість розглядається як індивідуальне вираження, як суб'єкт суспільних ідеалів, цінностей, діяльності та спілкування людей. Окремо слід сказати декілька слів про вплив діяльності на особистість. Діяльність людини є тією основою, на якій і завдяки якій відбувається розвиток особистості та виконання нею різноманітних соціальних ролей у суспільстві. Лише завдяки активній творчій діяльності індивід виступає і самостверджується як особистість. В цьому руслі інший напрям філософської думки, соціальна філософія розглядає особистість як людину в сукупності її соціальних якостей. Особистість не можливо розглядати окремо від конкретного соціально-економічного чи історичного контексту. Все, що робить людина є по суті суспільна діяльність, разом з тим зазначимо, що зовнішній соціальний вплив опосередковується внутрішнім духовним розвитком

людини.

В результаті творчого розвитку філософії в ній виявилася проблемна ситуація, що концентрується навколо питань особистості, її самореалізації, яка формується потребою в конкретизації наших знань про зростаючу роль особистості і розширенні можливостей її участі в динаміці матеріального й духовного буття в світі. Зауважимо, що на сучасну філософську думку неабиякий вплив мають соціологічні та психологічні теорії особистості, які засновані іноді на суперечливих методологічних принципах філософської реконструкції феномену особистості. Проте, саме філософський підхід, який випливає з положень про приналежність людини до соціальної форми руху, є методологічним для інших наук, які вивчають особистість, зокрема, для соціології, загальної і соціальної психології, політичної науки тощо.

Соціологія

Соціологія має значну кількість власних теорій особистості. Всі вони визнають специфічність людської особистості і головну увагу своїх досліджень, як правило, зосереджують на одному ракурсі вивчення особистості – особистості як джерела соціального життя, як її єдиний і неподільний елемент. Крім того, соціологію особистість цікавить з точки зору її приналежності до певної макроструктури. Саме тому в соціологічних дослідженнях в структуру особистості включаються соціально-типові властивості, які характеризують особистість як громадянина держави, представника конкретної нації або іншої макроспільноти людей і т.п. Ще одна проблематика соціологічної теорії особистості тісно пов'язана з процесом формування особистості її соціалізації та ідентифікації.

Особистість безумовно явище соціальне. Розвивається та формується вона не ізольовано, а в комунікативному просторі з іншими людьми в процесі практичної діяльності, в конкретному історичному часі. Завдяки тому, що індивіди знаходяться в прямому чи непрямому спілкуванні один з одним, це спілкування структурно організовується в різноманітні соціальні групи чи колективи. Деякі з цих груп (стани, класи й т.п.) складаються природним шляхом інші соціальні групи, такі як політичні партії, громадські рухи тощо є продуктом соціальної діяльності та активності людей. Приналежність індивіда до групи виражається в певних функціях (ролях), в яких фіксуються його права та обов'язки по відношенню до інших членів групи.

Взаємодія особистості і суспільства в найзагальнішому вигляді розуміється як діяльність особистості щодо задоволення власних потреб, переслідування своїх цілей в конкретних соціальних зв'язках і взаємодіях з іншими індивідами, де адаптація до середовища всього лише момент, підпорядкований завданням самореалізації особистості. У тій мірі, в якій будь-яке явище залежить від умов свого існування, в тій мірі й особистість природно залежить від зовнішніх умов, обставин свого життя. Автономія, а значить і відповідальність особистості проявляється як в процесі сприйняття та осмислення нею пропозицій, вимог, що пред'являються суспільством так і в процесі здійснення нею своїх соціальних ролей [4].

Психологія.

У психологічній науці, яка до речі має спеціальний розділ «Психологія особистості», існує велика кількість найрізноманітніших трактувань особистості. Створено

багато теорій особистості (*біля 50-ти*), які дозволяють говорити про неї як про індивідуальність і разом з тим як про соціально-психологічне явище. Найбільш відомими є: психоаналіз (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер та ін.); біхевіоризм (Дж. Уотсон, І. Павлов та ін.); акмеологічний підхід у розумінні особистості (М. Рибніков, Л. Орбан-Лембрик та ін.); розуміння особистості з позиції гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.); соціально-психологічні концепції особистості (К. Хорні, Е. Фромм та ін.); персонологія (Г. Мюррей, С. Мадді та ін.) тощо [5].

Психологічне розуміння особистості істотно відрізняється від її філософського та соціального осмислення, адже у психологічній науці існує кілька понять для позначення самої людини: суб'єкт, індивід, особистість. Розглянемо все це детальніше. По-перше, психологія завжди розглядає людину як суб'єкт історичного та суспільного процесу в цілому, як суб'єкт конкретної діяльності, що виступає джерелом пізнання і перетворення об'єктивної дійсності. По-друге, психологія розглядає людину як індивіда, зазвичай маючи на увазі, що вона є окремим представником людської спільноти, якій властиві притаманні лише їй особливості психіки та поведінки. По-третє, психологічна наука розглядає людину як особистість. В особистості виділяється, перш за все, її суспільна сутність. Поза суспільством, поза соціальною та професійною групою людина не може стати особистістю, у неї не сформується людська подоба. Іншими словами – створює людину природа, а формує її суспільство. Особистість людини як члена суспільства перебуває у сфері впливу різних відносин, які складаються насамперед у процесі виробництва і споживання матеріальних благ. Крім того, особистість перебуває у сфері політичних відносин. Від того, вільна вона чи пригнічена, володіє політичними правами чи ні, може реально обирати або бути обраною, обговорювати питання суспільного життя чи бути лише виконавицею волі панівного класу, залежить психологія особистості. Також особистість перебуває у сфері дії ідеологічних відносин. Ідеологія як система ідей про суспільство має великий вплив на особистість, багато в чому формує зміст її психології, світогляд, індивідуальні та соціальні установки тощо. На психологію особистості разом з тим впливають і відносини людей у групі, в яку вона входить. У процесі взаємодії та спілкуванні люди взаємно впливають одне на одного, внаслідок чого формується спільність у думках та поглядах, соціальних установках і т.п. У той же час саме в групі особистість завойовує авторитет, займає певне положення, грає свої ролі. Особистість не тільки об'єкт суспільних відносин, але і їх суб'єкт, тобто активна ланка. Вступаючи у відносини з людьми, особистості творять історію, але творять її не на власний розсуд, а під впливом об'єктивних суспільних закономірностей. Однак історична необхідність не виключає ні самотності особистості, ні її відповідальності за свою поведінку перед суспільством. Таким чином, категорія «особистість» у психології – це конкретна людина, що є складовою частиною певної держави, суспільства, групи, яка усвідомлює своє ставлення до оточуючих її людей і соціальної дійсності, включена в усі відносини останньої, займається своєрідним видом діяльності та наділена специфічними індивідуальними й соціально-

психологічними особливостями [6].

Соціально-психологія

Своєрідним є підхід до вивчення особистості з боку соціальної психології як науки, що стоїть на межі психології та соціології. По-перше, вона вивчає особистість як представника певної малої соціальної групи, приділяючи значну увагу її соціально-типичним рисам та характеристикам, по-друге, психологічні властивості, що притаманні тій чи іншій особистості соціальна психологія розглядає як результат спілкування між людьми в середині малих соціальних груп в так званому мікросередовищі. Соціально-психологічні концепції особистості надзвичайно неоднорідні. Виділяють кілька «серій» цих концепцій: біхевіористські, індивідуально-психологічної обумовленості, гуманістичної психології, колективної історичної обумовленості, просвітницькі концепції, культурно-символічні та ін.

Біхевіористські концепції (Ф. Скіннер, Е. Толмен та ін.) зводять зміст поняття особистості до різних форм поведінки. В поведінкових (біхевіористських) теоріях особистості вплив зовнішніх факторів надто абсолютизується. Така позиція, ігнорує внутрішню готовність людини здійснити певний вчинок. На нашу думку, існує тісний діалектичний взаємозв'язок зовнішніх умов та внутрішньої готовності, яку необхідно враховувати досліджуючи поведінку людей. До факторів внутрішньої готовності людини відносять сферу свідомого та несвідомого. Велику роль в розробці проблеми підсвідомого відіграв психоаналітичний напрям. Проте якщо З. Фрейд підсвідомі прагнення характеризував як асоціальні, то його послідовники визнавали й творчу функцію підсвідомого. Так, Е. Фромм обґрунтував положення про «Соціальний характер», який суспільство, на базі підсвідомого формує в своїх членів [7]. Однак, слід зауважити, що питання домінування сфери підсвідомого в поведінці особистості залишається дискусійним в психологічній науці і сьогодні.

Концепція гуманістичної психології (К. Роджерс та ін.) аналізує процес розгортання людиною прагнення до реалізації своїх генетично закладених здібностей та можливостей. Психологічні концепції колективної історичної обумовленості (К. Г. Юнг, Е. Еріксон та ін.) розвивають цю ідею, наголошуючи на тому, що особистість людини формується протягом усього життя з таємничих і незрозумілих задатків, і лише реальні справи людини показують, хто вона є насправді.

Просвітницькі концепції пов'язані з іменами Дж. Локка, Вольтера, Ж.-Ж. Руссо та ін. Особистість в їхньому уявленні – продукт освіти та виховання. Так, Руссо надавав великого значення самостійній діяльності людини її внутрішній свободі: «Будь хто, хто є залежним від інших і не має своїх внутрішніх засобів, не може бути по справжньому вільним» [8, с. 259].

Культурно-символічні концепції розглядають особистість як продукт культури і представлені в науковій літературі етнографічними, лінгвістичними, літературно-художніми, індивідуалістськими і колективістськими теоріями. Дуже багато позитивних спостережень і висновків зроблено культурно-антропологічними концепціями, згідно яких суттєві психологічні особливості особистості визначаються індивідуалізованою системою культури, в яку

включається людина.

Політична психологія

У політико–психологічній думці існують різні трактування проблеми особистості. Серед них найчастіше зустрічаються два підходи, кожен з яких по–різному оцінює роль особистості в суспільно–політичних та історичних процесах. Прихильники одного підходу відводять особистості в політичній історії вирішальну роль і практично зводять політику до діяльності лідерів, вождів і т.п. Прихильники цього підходу обґрунтовують роль особистості в історії і політиці особистісними якостями лідерів: політичним талантом, харизмою, здібностями, знаннями, навичками, особистим авторитетом і т.п. Особистісним якостям вождів надається більша вага, ніж їх політичним позиціям і переконанням.

Прихильники другого підходу взагалі принижують роль особистості в історії, зокрема і в політиці. Частина з них схильні вважати, що особистісний фактор є досить незначним в порівнянні з факторами соціального чи економічного впливу на політику. Так, наприклад, теоретики марксистської традиції, виокремлюють економічні фактори в якості рушійних сил соціального прогресу. Інша частина з них – хоча і визнають значення в політиці окремих індивідуально–психологічних якостей особистості, проте не бачать сенсу в дослідженнях цілісної особистості як фактору, що може впливати на історико–політичні процеси.

Особистість у політичній психології розуміється як системна соціально–політична якість, яка набувається індивідом під час спілкування, в різноманітній предметній діяльності, в політичних відносинах і характеризує міру представленості цих відносин в індивіді. Проте ця якість, не є статичною та незмінною. Навпаки вона динамічна, перебуває в постійному русі, зазнає розвитку й перетворення. Особистість, таким чином, розглядається політичною психологією лише в системі соціально–політичних відносин, де в якості суб'єктів таких відносин виступають інші індивіди, а також різноманітні соціальні групи, починаючи від малих груп в політиці і закінчуючи державою.

Отже, ми визначили підходи до проблеми особистості з позицій філософії, соціології, психології, тепер інтегруючи ці підходи і беручи до уваги інформаційно–комунікаційну складову буття особистості, коротко охарактеризуємо головні підходи та проблеми у вивченні особистості з політологічного боку.

Політологія

Людина є доволі специфічною величиною для політичного виміру. Вона не завжди була у фокусі уваги політичної науки як самостійний суб'єкт політичної діяльності. Як зазначалося вище у різні історичні періоди особистість в політиці оцінювалася неоднозначно. Маємо зважати на те, що ця проблема надто мало досліджена в українській політичній науці. Тому сьогодні актуалізується проблема формування теоретико–методологічної бази для детального вивчення цього феномену. Важливо при цьому вказати на такий принциповий момент: перед тим як починати вивчення будь–якого феномену, важливо підібрати правильний «інструмент», адже саме від методологічної установки вченого залежить визнання того, існує те чи інше явище як факт чи це лише фантазія самого дослідника. Зрештою

те, що є беззаперечним фактом та об'єктом досліджень для одних теорій особистості нерідко відкидається і заперечується представниками інших підходів. Відтак багатогранність проявів феноменології особистості змушує нас звернутися в першу чергу до наступного проблемного питання: *яким чином* досліджувати особистість в політології?

Зазвичай політична наука вивчаючи особистість традиційно йде шляхом виокремлення та аналізу окремих форм або мотивації діяльності особистості в політиці, зосереджуючи головну увагу на таких поняттях як політична активність, політична участь, електоральна поведінка тощо. Проте такий підхід заважає побачити «картину в цілому», значно обмежує можливість дослідити багатогранність та унікальність особистості як суб'єкта історико–політичного процесу. Тому, з огляду на характер проблемного питання: *«Яким чином?»* ми вважаємо, що його вирішення лежить в площині вивчення можливостей застосування різних рівнів методології як певної системи координат використання якої надасть можливість досліджувати особистість, в тому числі й в історико–політологічному спектрі, одночасно встановлюючи зв'язки з іншими науками які досліджують цей феномен.

Не викликає сумніву, що в якості вищого рівня методології науки виступає саме філософська методологія, яка задає спільну стратегію вивчення принципів пізнання та побудови категоріального апарату для багатьох наук, в тому числі й для політології. В першу чергу в пізнанні людини філософська методологія науки виконує інтегративну функцію, виокремлюючи розвиток людини в природі та суспільстві як окремий предмет філософського пізнання. Вона допомагає побачити найбільш загальні закономірності розвитку наукової думки про людину в природі та в суспільстві, що притаманні самим різноманітним галузям лінгвістики.

Переважає більшість дослідників особистості солідарні в тому, що адекватне розуміння цього явища можливе лише при дослідженні людини як цілісності. За своїм місцем в ієрархії рівнів методології науки системний підхід виступає як об'єднавчий елемент між філософською методологією та методологією конкретних наук. Завдяки загальнонауковому системному аналізу вдається виокремлювати з конкретних наук спільні закономірності розвитку будь–яких систем, створювати так звані канали зв'язку між різними науками, що вивчають природу людини.

Системна методологія створює можливість виокремити в дослідженні окремі проблемні питання зокрема про необхідність виникнення феномену особистості, про місце та роль особистості в процесі розвитку суспільства тощо. Загальновідомо, що людина як «елемент» включена до багатьох різноманітних систем: біологічних, фізичних, соціально–політичних тощо. Цей аспект системного дослідження особистості розкривається в системно–структурному ракурсі тоді як системно–історичний план дослідження особистості відкриває нові грані бачення людини в межах різноманітних історичних процесів та явищ. Більш того, він показує, що різні «елементи» соціальних систем, розвиваючись в конкретно–історичних умовах, в тому числі й «особистість», змінюють деякі константні задані

системою функціональні якості, наприклад соціальні ролі, розширюють межі систем, в які вони входять тощо. В цілому спостерігаємо зростаючу потребу в інтеграції різноманітних дослідницьких напрямків для системного осмислення місця «особистості» в історико-політичному процесі.

Щодо конкретно-наукової методології вивчення особистості в політології то першість тут тримає так званий діяльнісний підхід. Не зважаючи на різноманітне трактування самого терміну «діяльність» маємо визнати факт того, що без використання цієї категорії дослідити розвиток та формування особистості не можливо. Іншими словами, цей підхід базується на тому, що лише за допомогою ретельного аналізу всієї системи життєдіяльності людини в суспільстві, можливо розкрити таке системне утворення як особистість. Річ у тім, що діяльність в силу своєї «відкритості» в порівнянні з внутрішніми особистісними структурами людини є більш доступною для вивчення.

Отже, підсумовуючи вище викладене, можемо зробити деякі висновки. Названі нами в цій публікації підходи до розуміння особистості та методологічні проблеми, що виникають в процесі дослідження цього феномена не є вичерпними. Об'єктивне вивчення особистості може бути продуктивним лише в процесі наукової міждисциплінарної дискусії. Природно, що багатогранність особистості викликає до себе інтерес інших особистостей, адже пізнавати самих себе ми будемо доти доки називатимемось людьми, а це в свою чергу створює прекрасну перспективу для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Августин Аврелий. Исповедь / Аврелий Августин. – Москва, 1991. – 487 с.
2. Кант И. Метафизика нравов в двух частях // Соч. в 6 т. / И. Кант. – Москва, 1966, Т.4 (2). – С. 117–137, 367–369.
3. Гегель Г. В. Ф. Философия духа. Энциклопедия философских наук. В 3 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1977. – Т.3. – 471 с.
4. Орбан–Лембрик Л. Е. Социальная психология: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Л. Е. Орбан–Лембрик. – К.: Академвидав, 2003. – 446 с.
5. Холл К., Линдсей. Г. Теории личности / К. Холл, Г. Линдсей. – М.: Психотерапия, 2008. – 656 с.
6. Крысько В. Г. Психология и педагогика: учебник для бакалавров / В. Г. Крысько. – М.: Издательство Юрайт, 2013. – 471 с.
7. Фромм Э. Человек для самого себя // Психоанализ и этика / Э. Фромм. – Москва, 1993. – С.19–190.
8. Руссо Жан–Жак. Трактаты. [Текст] / Ж.–Ж. Руссо. – М.: Издательство «Наука», 1969. – 703 с.

References

1. Avgustin Avrelij. Ispoved' / Avrelij Avgustin. – Moskva, 1991. – 487 s.
2. Kant I. Metafizika npravov v dvuh chastjah // Soch. v 6 tt. / I. Kant. – Moskva, 1966, T.4 (2). – S. 117–137, 367–369.
3. Gegel' G. V. F. Filosofija duha. Jenciklopedija filosofskih nauk. V 3 t. / G. V. F. Gegel'. – M.: Mysl', 1977. – T.3. – 471 s.
4. Orban–Lembryk L. E. Social'na psihologija: [navch. posib. dlja stud. vyssh. navch. zakl.] / L. E. Orban–Lembryk. – K.: Akademvydav, 2003. – 446 s.
5. Holl K., Lindsej. G. Teorii lichnosti / K. Holl, G. Lindsej. – M.: Psihoterapija, 2008. – 656 s.
6. Krysko V. G. Psihologija i pedagogika: uchebnik dlja bakalavrov / V. G. Krysko. – M.: Izdatel'stvo Jurajt, 2013. – 471 s.
7. Fromm Je. Chelovek dlja samogo sebja // Psihoanaliz i jetika / Je. Fromm. – Moskva, 1993. – S.19–190.
8. Russo Zhan–Zhak. Traktaty. [Tekst] / Zh.–Zh. Russo. – M.: Izda-

tel'stvo «Наука», 1969. – 703 s.

Kozma V. V., (Ph.D.) candidate of political sciences, associate professor doctoral student of the department of political sciences, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), Kozma_v@meta.ua

Personality as a scientific category: an interdisciplinary approach

The purpose of the article is to explain and analyze the basic approaches to understanding the personality in philosophy, sociology, psychology and political science. It is noted that objective study of the personality can be productive only in the process of scientific interdisciplinary discussion. Such an approach actualizes the problem of forming a theoretical and methodological basis for a detailed study of the phenomenon of «personality» in political science. According to the author, the problems of the personal dimension of Ukrainian politics are too little studied by the national science.

Keywords: *personality, scientific category, role of person, society, object, subject, methodology.*

* * *

УДК 327:114:303.01:303.1

Лепська Н. В.,

кандидат політичних наук, доцент
кафедри політології, докторант,
Запорізький національний університет
(Україна, Запоріжжя), lepskanv@gmail.com

АНАЛІЗ РІВНЕВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИЛОВОГО ПОРЯДКУВАННЯ СВІТУ

Зосереджено увагу на теоретичному аналізі складноструктурованості та багаторівневої організації сучасного геополітичного простору як реального чинника геополітичної діяльності. Запропоновано критичне осмислення вже відомих концепцій вимірів та структуризації геополітичної спатіальності. Надано розгорнутий огляд теоретико-методологічного доробку сучасних дослідників щодо зазначеної проблематики та звернуто увагу на його певну контекстувальність у зв'язуванні структурної організації геопростору. У підсумку відзначено необхідність дослідницького удосконалення та уточнення структурно-рівневої спатіальної організації світоустрою у зв'язку як з якісними змінами у силових атрибуціях сучасних суб'єктів геополітики, так і кардинальними змінами загальної архітектури геополітичного простору.

Ключові слова: *геополітичний простір, геополітична спатіалізація, організація геополітичного простору, сила суб'єктів геополітики, силове упорядкування світу.*

Сучасна геополітична дійсність демонструє вкрай складну, нелінійну організацію геополітичного простору, який важко піддається науковій рефлексії саме через його безпрецедентність, динамізм геополітичних процесів, хиткість та розбалансованість силової архітектури , що у підсумку й спричиняє важко зрозумілий тіх синергетичних ефектів щодо майбутнього світоустрою. Здавалося б, така своєрідна хаотизація геополітичного простору є певним чином очікуваною внаслідок входження людства в добу постмодерного розвитку, постійно оновлювальної всебічної технологізації суспільного життєустрою, неможливості конструктивно унормувати суперечливі взаємодії держав та інших суб'єктів геополітики як на регіональному, так і на глобальному рівнях світоустрою. Дійсно, теоретична екстраполяція минулих трендів світового розвитку реально призводить до означених явищ. Між тим, очевидно є певна розгубленість наукової спільноти щодо пояснення причин та наслідків ресурсної та інфраструктурної реорганізації геополітичного простору, в межах якого відбуваються ці тектонічні зрушення. Безперечно, масштаби та глибина змін геополітичної конфігурації світу значно ускладнюють аналітичні